

Taras Kermauner

EDEN OD VIDMARJEVIH PORTRETOV

Vidmar je bil velik; a ne največji. Morda med največjimi na vrednostni lestvici, ki meri ustvarjavca po tosvetni uspešnosti, ostrini uma, uravnoteženi in zajetni izobrazbi, elegantnem stilu življenja, daru za diplomacijo, kritični ostrini, predvsem pa vitalnosti in pravi meri med prilagodljivostjo in pogumom. Glede na to, da smo se Slovenci odločili, da bi radi postali državna nacija, so prav te Vidmarjeve lastnosti optimalne. Že v povojnem sistemu je Vidmar deloval kot državnik znotraj kulture. Glede na spremenjeni sistem sicer lahko manj ugodno ocenimo vsebino njegovih političnih izbir, ne pa njegove narave in osebnosti kot takšne. Če bo slovenska država kolikor toliko nepristranska, ji bo moral Vidmar še naprej pomeniti velikega moža; moža z lastno ideologijo, vezano na določeno socialno politično gibanje, a izrazitega Slovenca in človeka, ki je trasiral slovensko državni(išk)o modrost.

Nekateri smo bili z Vidmarjem v sporu že pred štirimi desetletji; recimo midva z Jankom Kosom, lotila sva se ga v Besedi v letih 1953–54. Ni naju zavrnil le zviška; visokost so mu bolj pripisovali, kot pa da bi ga določala. Pač pa je hotel biti izbranec; to ni nič grdega. Tudi danes marsikdo sledi tej Vidmarjevi usmeritvi; recimo Inkret. Z mano in Kosom je polemiziral zgledno dostojno, zadržano, z nesamovoljno in obvladano ironijo; na tako ostre, tudi prisiljene očitke, kot sem mu jih metal v brk jaz, jaz danes, če jih kdo namerja name, odgovarjam manj civilizirano. Menim, da sem imel pred leti prav v občutku, v kritiki Vidmarjeve temeljne drže; a izvedba moje kritike je bila mladostna, zaletava; s stilom me je porazil. To, da je dal toliko na slog, je slabo le z enega vidika; z državno-družbenega – civilizacijskega, razrednega – je to prednost. Danes v slovenski kulturni politiki ne vidim nikogar, ki bi Vidmarja v omenjenih lastnostih dosegal.

Ob Jugovi smrti je Vidmar polemiziral zoper tiste, ki so hoteli *de mortuis nil nisi bene*; tako je naslovil svoj znameniti esej v reviji Kritika, prvi slovenski reviji, posvečeni zgolj umetnostni kritiki. Ni priznaval konvencionalnih norm, spodobnosti. Hotel je resnico; jo tudi javno zapisoval. Druga stvar je, ali je bilo to, za kar je menil, da je resnica, resnica tudi za druge, recimo zame. Imel je sam isto pravico, da spodbija moje prepričanje, češ da oznanjam resnico, kot jaz njegovo. Ni toliko važno, kakšno vsebinsko resnico je zastopal. Važneje je, da je nasproti dogmatikom, Ušeničniku, in prilagodljivcem, Govekarju, vsekakor spodobnežem, izbojeval v slovenski kulturi pravico do neomejene javne osebne sodbe; tisto pravico, katero je začel uveljavljati Stritar. Tej pravici se sam ni nikoli odpovedal; je pa, kot človek zvitega uma, ne le kantovec, ampak tudi heglovec, čeprav se tega ni zavedal in tega ni priznal, skušal svojo osebno individualno svobodo uskladiti z določenimi družbenimi normami. Predvsem z narodom; tega je najuspešneje zagovarjal v knjigi **Kul-**

turni problem slovenstva. A tudi s politiko oz. državno oblastjo, za katero se je odločil, ta pa je bila, po letu 1941, ko je v njegovih očeh postala narodna, komunistična Partija. Glede na to, da je bila ta Partija totalitarna in je terjala od Vidmarja pokorščino, je bilo osebno individualno svobodo težko uskladiti s partijsko kolektivno. Moral je osebno svobodo podrediti partijski; kar smo mu nekateri tudi očitali. A je bil tudi pri tem spreten; to je naredil takrat, ko je bilo nujno, v odločilnih trenutkih, recimo, ko je pomagal likvidirati Kocbeka in Perspektive. Če pa je mogel, je držal visoko raven osebne svobode in morale.

Proti koncu življenja se ni odprl mladim oz. tistemu, čemur lahko rečemo hipermodernizem ali postmodernizem. V marsičem njegove pripombe na postmoderno niti niso napačne; zastopal je klasično tradicijo, ki nekako zmerom velja. Ni delil novih življenjskih izkustev. Ni bil dovolj bohem, da bi razumel ali priznal temno plat življenja. Čeprav te moje sodbe ne smemo razumeti poenostavljeno. Vse življenje se je trudil, da bi se odprl demonizmu, diabolizmu. Prijateljeval je z Bartolom, s Kogojem, skušal se je približati Podbevšku, Mraku; Zajcu in Strniši, Božiču in Šeligu se ni več mogel. Temna plat življenja ga je privlačevala; a bil je vendar prezdrav, da bi jo ustrezno dojel. Dosegel je, da ima pravico do eksistence v literaturi; ni pa je znal osvetliti odznotraj. Ko se je v 30. letih znašel v dilemi, ali naj potencira svojo svobodoumnost ali naj se poveže z narodno kolektivno socialno političnim, torej ali naj se odloči za estetsko ali za razredno revolucijo, se je odločil za drugo. Čutil je, kam bi ga peljala radikalizacija estetske svobode; tja, kamor ni mogel in ne hotel; recimo k Zupanu, h **Klementu**. Tudi **Alamut**, pa naj je sam dal idejo zanj, je bil že onkraj zanj ustreznega. In Vodušek v svojem radikalnem deziluzionizmu. V dilemi med Voduškom in Grudnom se je odločil, v nasprotju z estetskim, umskim in duhovnim kriterijem, za slednjega. Le tako je lahko prišel na čelo OF in delal zgodovino v njeni osrednji delavnici ali generalštabu.

Danes zlivajo na Vidmarja škafe gnoja; to ni le bedno početje, saj je bil primeren čas za obračunavanje z njim v 60. in 70. letih; ne zdaj, ko je režim, ki ga je sotoril, ukinjen in sam Vidmar brez državno-politične zaščite. Človeka zaskomina, da bi Vidmarja celo branil pred nizkotnimi napadi strahopetcev, ki se zaradi lastnih kompleksov velikemu liku maščujejo, ko se ne more braniti. Svinjati ga je enako neprimerno kot ga brezrezervno hvaliti in slaviti, kar je počela partijska plat skoz desetletja, ker je z njim manipulirala. Vidmar zasluži in dovolj je velik, da bo stal sam, tudi če odmislimo njegovo povezavo s Partijo.

Paradokсно: v letih tik po vojni, že poleti 1945, je bil prav on najbolj »kriv«, da se je moja grupa tako hitro odvrnila od socrealizma, tudi od socializma; Primož Kozak, Dominik Smole, Lojze Kovačič in jaz. Že z malo distanco, ki jo je kazal do preprostih uradnih ideologov, nam je dajal pogum, da smo začeli iskati po svoje; izrazito je podpiral individualno, tvegano, osebno opcijo iskanja. Najbrž si ni bil mislil, da nas bo zaneslo tako daleč, kot nas kasneje je. A je bil vesel, če je mogel najti v delu katerega koli od nas kaj po njegovi sodbi vrednega; **Antigono** in **Afero** je iskreno zagovarjal, tudi Kovačičevo nadarjenost. Do mene je bil bolj odklonilen. Ne enkrat mi je delal težave celo pri zaposlitvi; moje smeri in, zakaj bi tajil, moje osebnosti ni cenil. A tega nimam zgolj za Vidmarjevo prilagodljivost: ko ga je leta 1991 obiskala delegacija SAZU oz. drugega razreda in mu sporočila, da me nameravajo kandidirati za člana SAZU, ni protestiral. Ne verjamem, da je tako ravnal zaradi starostne utrujenosti in nezainteresiranosti. Kljub vsem strastem, ki so ga dajale, je bil modrec.

Kdor hoče biti do komunizma na Slovenskem manj krivičen, kot je danes v navadi, ne sme gledati v Vidmarjevi podpori Partiji le enosmerne slabosti; čeprav je

bila. Na drugi strani, in v tem je bila moč njegove umnosti, vztrajnosti in zvitosti, je na Partijo tudi vplival. Šele po zlomu partijskih sistemov Vzhodne Evrope smo nazorno spoznali, kako različni so bili ti sistemi; odvisni od različnih notranjih razmer določenih nacij in njihovih kulturnih krogov. Vidmar je učinkovito zastopal svoj – slovenski – kulturni krog in srednjeevropsko, s tem nemalo tudi zahodnoevropsko tradicijo. Mogel je s Partijo tudi zaradi svojega, pogojno rečeno, slovnofilstva; bil je odličen prevajavec iz ruščine in poznavalec ruske kulture. A je bilo tisto, kar je cenil pri Rusih, njihova evropska in kulturno vzeto krščanska tradicija, ne azijska, ne doktrinarna, ne satrapska, ne plemenska. Vidmar ni bil plemenski junak. Bližji je bil Stritarju kot Levstiku.

V tej točki imata oba s Kocbekom podobne in izjemne zasluge; v marsičem sta si tuja, a v omenjenem sorodna. Oba sta – kot mnogo drugih slovenskih intelektualcev, od Josipa Rusa do Jožeta Udoviča – že s svojo eksistenco, načinom razmišljanja, posebno individualno avtonomijo, s svojo poudarjeno kulturo vplivala na partijsko okolje; na nekatere najbolj trde res ne posebno močno. Na celoto pa; in na ljudi, kot je bil Kidrič. Imam ju za predstavnika kulturnega kroga, ki je Partijo skozi desetletja topil, mehčal, kultiviral. Da je lahko to opravljal, je moral Partiji služiti; Vidmar bolj, Kocbek manj. Leben recimo najmanj; a je moral to svojo neodvisno moralno čisto pozicijo plačati: v družbi je ostal brez vpliva, v bistvu jalov. Nisem pristaša vpliva(nja); še manj oblasti. A brez nekega vpliva – kot komunikacije – družba ne more funkcionirati, posamezna oseba ne more dobiti niti osnovnih informacij, usmeritve. Oziroma če se plemeniti povsem umaknejo, delujejo le poulični. Strah pred lumpenizmom – ohlokratijo – je upravičen, a nekaj banalitete – blata – življenja pa mora vsakdo vzeti nase, če hoče biti ustvarjalni; tudi Vidmar je moral jesti, čeprav nerad, črn kruh. Gre le za to, komu je kaj pomembnejše: ali nravna čistost ali polna ustvarjalnost.

Prepričan sem, da je smer k socialdemokratizaciji, ki jo je ubrala nazadnje glavnina slovenske Partije leta 1990, smer, ki je zelo različna recimo od današnje ruske nacionalboljševistične, od podobne srbske itn., rezultat tudi Vidmarjevega dela. Življenje je blatna zmes; a je v njem tudi duh. Vidmar se je od nekdaj zavzemal za duha; je pa znal brodirati tudi po blatu, čeprav tega ni priznal. Hotel je delovati; odtod njegov posluš za zgodovino, ki se mu je razvil pod konec 30. let. Na ravni zgodovine je, če presojava kompleksno, ravnal realno in učinkovito. V mnogočem je grešil, odstopal od lastnih in od človečanskih norm. A če se mu je obenem posrečilo domači totalitarizem vsaj nekoliko omehčati, ga kultivirati, in to se mu je, njemu in mnogim, ki sem jih skozi desetletja kritiziral kot prevelike moralne prilagodljivce, je opravil izjemno velik posel. Soprepričal je, da bi se slovenstvo razdelilo na edino pravo in na edino napačno, čeprav je preveč poudarjal pravost Partije. A je znotraj nje vendar omogočal različne opcije. Okvir, ki ga je pri tem postavljal, je bil, objektivno vzeto, preozek; tako mislim še danes. Ta okvir je določal glavnino slovenske zavesti skozi pol stoletja. Očitno pa je bil vendar toliko širok, da ga danes skoraj vsi njegovi nekdanji pristaši včlenjujejo v liberalno družbo pluralizma; kar pomeni, da se danes kaže, kljub svojim polpreteklim nasilnostim, kot legitimen del slovenske zgodovine-zavesti-družbe. Ne kot tujek, ki ga je treba izrezati ampak kot svojevrstna pot, nastala kot velika vizija, ki se je skazala kot veliko slepilo, in je počela, ko je videnje na silo udejanjala, veliko grdobj, pa je vendar ostala znotraj slovenskega in zgodovinskega; glede na zgledno človeško pa so vsa naša ravnanja vprašljiva. Opcija, o kateri govorim, ni zgolj hudičevstvo; niti ni bila zgolj sveta in popolna zgodba.

Na nji se lahko učimo. Tudi na Vidmarju. Tako dolgo, polno, mnogostransko,

angažirano je živel, da je primer za številne zmote, iluzije, neprimernosti; a tudi zgled za marsikaj, kar motivira. Nekaj teh njegovih dobrih lastnosti – poleg neizmerne vztrajnosti in vere v življenje – sem skušal v tem kratkem poskusu naslikati nekatere osebnostne poteze tega kljub vsemu velikega Slovenca. Ne dovolj velikega, da bi se mogel meriti z notranje do kraja odprtimi in versko nadarjenimi, s Prešernom, s Cankarjem. A dovolj močnim, predvsem pa značilnim, da ga bo moral preučevati vsakdo, ki mu je mar slovenska kultura; in družba.